

Ivan Vuković*
Ana Vizjak**

ISSN (0469-6255)

(26-34)

DOŠADAŠNJA SURADNJA I MOGUĆNOSTI BUDUĆE SURADNJE REPUBLIKE HRVATSKE I MEDITERANSKIH ZEMALJA

CURRENT CO-OPERATION AND POSSIBLE FUTURE CO-OPERATION OF THE REPUBLIC OF CROATIA WITH MEDITERRANEAN COUNTRIES

UDK 656+339.165(949.713)(262)

Stručni članak

Professional paper

Sažetak

Republika Hrvatska je već u dalekoj povijesti postala dijelom mediteranskog kulturnog kruga, posebice njezin južni dio, i od davnina je upućena na gospodarsku i svaku drugu suradnju sa zemljama Mediterana. Mediteransko gospodarsko i političko okruženje je, dakle, njezino naravno okruženje.

Gospodarska suradnja Republike Hrvatske s mediteranskim zemljama, u novijoj povijesti, odvijala se na međusobnim sporazumima i ugovorima, koji su u okviru bivše države sklopljeni s tim zemljama.

Nakon propasti zajedničke države i osamostaljivanja Republike Hrvatske, javlja se potreba nastavljanja i daljnjeg produbljivanja nekada uspješne gospodarske suradnje s mediteranskim zemljama.

Mediteranske se zemlje mogu uvjetno podijeliti u tri skupine s obzirom na mogućnost gospodarske i političke suradnje s Republikom Hrvatskom. U prvu skupinu mogli bismo ubrojiti europske mediteranske zemlje, koje su sve članice Europske unije i gospodarski najrazvijenije zemlje tog područja, a s kojima Hrvatska ima razvijenu suradnju. To su i politički najstabilnije zemlje Mediterana. Drugu skupinu čini skupina mediteranskih afričkih zemalja. Te zemlje su uglavnom u lošem gospodarskom stanju, politički nestabilne i stalni izvor međunarodnih nesporazuma. Vode ih vladajuće strukture, koje su u neprekidnom povijesnom nesporazumu s europskom civilizacijom. Treća bi skupina bile mediteranske azijske zemlje. Politički i gospodarski razvoj u tom dijelu Mediterana nestabilan je i pod stalnom ratnom psihozom.

Pristup suradnji prema afričkim i azijskim mediteranskim zemljama, s obzirom na političku situaciju, glede toga nalaže Republici Hrvatskoj takav način gospodarske suradnje kojim se u te zemlje ne ulaže previše, a po mogućnosti ne i dugoročno, sve dok se politički ne stabiliziraju i postanu pouzdani gospodarski i politički partneri.

Ključne riječi: mediteranske zemlje i Hrvatska, suradnja, gospodarstvo, razvoj.

Summary

The Republic of Croatia had already in past history become a part of the Mediterranean culture, especially its southern part. From ancient times it has been directed to economic and other co-operation with Mediterranean countries. Mediterranean economy and politics are therefore its natural surroundings.

In recent history, the economical co-operation of the Republic of Croatia with Mediterranean countries has been developed on mutual agreements and contracts made within the former state.

After the disintegration of the state and the independence of Croatia, there has arisen a need to continue and intensify the former successful economical co-operation with Mediterranean countries.

Mediterranean countries can be divided into three groups considering their economical and political co-operation with Croatia. European Mediterranean countries, being all members of the European Union - best developed countries of the region with which Croatia has a good co-operation, could be included in the first group. They are also politically most

*Prof. dr. sci. Ivan Vuković

**Dr. sci. Ana Vizjak

Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija

stable countries of the Mediterranean. The second group is made up of African Mediterranean countries. These countries are mainly in a poor economic condition, politically unstable and are a constant source of international disagreement. They are lead by the governments, which is in a constant historical dispute with European civilisation. The third group would be the Asian Mediterranean countries. The political and economical development in that part of the Mediterranean is unstable and under constant war threats.

The access of co-operation with African and Asian Mediterranean countries, considering the political situation, regulates Croatia a specific way of economical co-operation by which it is not invested too much into these countries, especially not long-term investments unless they are politically stable and reliable economical and political partners.

Key words: Mediterranean countries and Croatia, co-operation, economy, development.

Uvod

Introduction

Republika Hrvatska je već u dalekoj povijesti gospodarski i politički uključena u suradnju sa zemljama Mediterana. Međusobna suradnja je razvijana kroz mnoge oblasti suradnje, kroz gospodarstvo, umjetnost, obrt, trgovinu i druge odnose. Mediteransko okruženje Hrvatskoj je prirodno okruženje.

S druge strane, dok je bila u sastavu zajedničke države, Hrvatska se suradnja s mediteranskim zemljama odvijala prema sporazumima i ugovorima, koji su u okviru bivše zajedničke države sklopljeni s tim zemljama.

Raspad zajedničke države i agresija na Hrvatsku ima za posljedicu da se dotada veoma uspješna suradnja sa svim zemljama mediteranskog bazena, postupno smanjuje. Nesvrstane zemlje mediteranskog bazena nisu odobrile raspad bivše zajedničke države, a nisu podržale niti stvaranje samostalne Republike Hrvatske.

Hrvatska su poduzeća, godinama, u okviru međusobne gospodarske suradnje, obavljala mnoge radove u tim zemljama. No, nakon stjecanja hrvatske suverenosti, vodeće strukture tih zemalja odbile su riješiti stvorena dugovanja. Zbog toga je hrvatska gospodarska suradnja prebačena uglavnom na zemlje članice Europske unije.

Smirivanjem ratnih sukoba, Hrvatska je opet na putu obnoviti i tu zamrlu gospodarsku suradnju. Iz dosadašnje suradnje trebaju se izvući određene pouke i poruke, dok se buduću suradnju treba podrediti novim hrvatskim interesima. Pritom treba uzeti u obzir velike promjene koje su se u međuvremenu dogodile u svijetu, a posebice u Europi. Naročito su važne tendencije u sadašnjem razvoju procesa europskih integracija, posebice

Europske unije, imajući u vidu i daljnji razvoj tih procesa. Ti procesi se odnose i na mediteranske zemlje, od kojih su mnoge članice Europske unije.

Daljnji opći gospodarski razvoj Republike Hrvatske, kao ni suradnja s mediteranskim zemljama, ne može se uspješno razvijati bez postupnog prilaženja raznim međunarodnim institucijama, programima i projektima, naročito onima u kojima sudjeluju mediteranske zemlje. Na taj se način Hrvatska približava i drugim važnim europskim integracijama, primjerice, Europskoj uniji.

Pri tome se misli na razne organizacije i institucije, kao što su financijske institucije, gospodarske komisije, razni odbori, programi i slično, poglavito oni koji se bave rješavanjem problema u turizmu, a pozornost se treba pokloniti i znanstvenoistraživačkim projektima, koji pomažu boljem razvoju hrvatskog gospodarstva.

Uspješni razvoj međusobne suradnje Hrvatske i mediteranskih zemalja može se ostvarivati i pograničnom suradnjom ili preko organizacija koje povezuju različite zemlje pojedinih regija s kojima graniči Hrvatska, te kroz izravnu gospodarsku, tehničku, tehnološku i druge vidove suradnje između gospodarskih subjekata Hrvatske i mediteranskih zemalja.

Za daljnji uspješan razvitak gospodarske suradnje Hrvatske sa svim zemljama iz svog okruženja, od posebne je važnosti prilagodba hrvatskog gospodarskog sustava europskim standardima, kriterijima i načelima. Ti su europski standardi, kriteriji i načela proistekli iz naravi tržišnog gospodarskog sustava Zapada i međusobne razmjene. Ostvarivanje te nakane s hrvatske strane potiče potrebu otkloniti uočene nedostatke iz dosadašnje suradnje, te stvoriti povoljne društvene i političke uvjete za priključivanje Hrvatske mediteranskom gospodarskom tržištu. Politika hrvatskog pristupa gospodarskim tržištima mediteranskih zemalja trebao bi se odvijati u dva pravca.

Prvi pravac treba biti djelovanje prema stvaranju povoljnih političkih uvjeta za daljnji razvoj suradnje s mediteranskim zemljama. Pri tome nuditi hrvatske proizvode, koji imaju prođu na tim tržištima.

Drugi pravac bi se trebao odvijati u pravcu tretiranja Mediterana kao važnog hrvatskog morskog prometnog pravca te kao hrvatski izlaz u svijet.

Gospodarska suradnja mediteranskih zemalja nije, glede povijesnih, ideoloških i drugih razloga na potrebnoj razini. Uzrok tome je njihova pripadnost različitim narodima, vjerama i kulturama. Uz to treba istaknuti veliku razliku u gospodarskoj razvijenosti pojedinih mediteranskih zemalja. Gospodarska nerazvijenost pojedine mediteranske zemlje povlači za sobom i njezinu nemogućnost uspješnog samostalnog nastupa na svjetskom tržištu, a niti zajednički gospodarski nastup s pojedinim razvijenim zemljama na trećim tržištima Zapada ili svijeta u cjelini. Pojedine razvijene zemlje Zapada, iz nekih svojih interesa, potiču međusobne sukobe nerazvijenih mediteranskih zemalja i koriste njihovu

nesmiljenu međusobnu konkurenciju na svjetskom tržištu u cilju još većeg snižavanja cijene njihovih proizvoda, poglavito nafte. Na taj se način izravno poništavaju gospodarski uspjesi slabije razvijenih mediteranskih zemalja i sprječava njihov snažniji razvoj.

Zemljopisni položaj Mediterana za mediteranske zemlje omogućuje dobru međusobnu komunikaciju. Mediteranska regija važno je križište svjetskih prometnih pravaca. Mediteran je povezan prometnim pravcima sa Srednjim i Dalekim istokom, Amerikom, Australijom i drugim dijelovima svijeta. Sve to govori o velikom gospodarskom i strateškom značenju Mediterana i zemalja u njegovom okruženju. Pritom, treba ukazati na velike tranzitne mogućnosti mediteranskih zemalja. U tom svekolikom promišljanju treba odrediti mjesto i ulogu Republike Hrvatske.

1. Gospodarska suradnja mediteranskih zemalja ***Economical co-operation of Mediterranean countries***

U dvadesetak godina unatrag promatranoj međusobnoj gospodarskoj suradnji mediteranskih zemalja, iskazuju se pozitivne i negativne tendencije, što se vidi statističkim iskazom i usporedbom uvoznih i izvoznih tijekova između mediteranskih zemalja u promatranom razdoblju. Prema dostupnim podacima, uvoz između mediteranskih zemalja u promatranom razdoblju od 1978. godine do 1990. godine raste po stopi od 22% do 32% u 1990. godini. Istodobno, izvoz između tih zemalja također raste od 25% u 1978. godini do oko 36% u 1990. godini.¹ Trend daljnje međusobne razmjene u godinama nakon 1991. godina nastavlja se uz minimalne razlike, ovisno o svjetskom gospodarskom utjecaju, međunarodnim gospodarskim krizama ili drugim političkim neizvjesnostima. Prema sveukupnim iskazanim podacima međusobna je razmjena mediteranskih zemalja u porastu.

Dublja analiza i promišljanje nevedenih statističkih podataka ukazuje potrebu većine mediteranskih zemalja, posebice zemalja članica Europske unije, da razviju uspješnu međusobnu političku povezanost i gospodarsku suradnju. Putem uspješne međusobne suradnje najbolje bi se razvila njihova specifična gospodarska struktura, koja je u velikoj mjeri ovisna o njihovoj pripadnosti mediteranskom okruženju.

Ako se malo podrobnije analiziraju međusobni gospodarski odnosi mediteranskih zemalja, ubrzo se uočava, da njihovu međusobnu gospodarsku suradnju, ostvaruje tek nekoliko zemalja. One i nose

ukupan pozitivan trend međusobne razmjene, koji je u porastu. Taj trend razvijaju uglavnom mediteranske zemlje članice Europske unije. Te zemlje i ostvaruju najveći postotak povećanja međusobne gospodarske razmjene mediteranskih zemalja.

Tih nekoliko zemalja, uz obilnu potporu raznih organa Europske unije, ostvaruje preko 80% sveukupne gospodarske razmjene između mediteranskih zemalja. Glede toga treba ukazati da je zabilježeni porast sveukupne gospodarske razmjene mediteranskih zemalja, uglavnom rezultat povećane gospodarske razmjene upravo između zemalja članica Europske unije: Grčke, Španjolske, Francuske i Italije.

Europska zajednica ne pomaže razvoj samo na području vlastite integracije. Veoma intenzivna suradnja uspostavljena je i s drugim integracijama i pojedinim državama u drugim dijelovima svijeta. Suradnju s drugim zemljama nečlanicama Europska unija ostvaruje putem četiriju vrsta ugovora. To su ugovori koji se razvijaju na međusobnim pravnim odnosima: a) putem pridruženog članstva, b) preferencijalnih trgovinskih sporazuma, c) nepreferencijalnih sporazuma, koji se temelje na povlaštenosti i na kraju d) sporazuma o slobodnoj trgovini.

Ugovor o pridruženom članstvu primjenjuje se na tzv. prekomorske ACP zemlje. Isti status primijenjen je i za Grčku i Tursku, s kojima je dogovoren prijelazni rok u kojem bi one ostvarile uvjete za prijam u članstvo Zajednice. To pravo je ostvarila Grčka i ušla u Zajednicu 1979. godine. Turska, iako je podnijela zahtjev za prijam u Europsku uniju, još uvijek čeka na prijam zbog neriješenog ciparskog pitanja i gotovo permanentnog sukoba s Grčkom.

Europska unija potiče posebne odnose i sa zemljama južnog Mediterana. Neke od tih zemalja više od polovine svoje međunarodne razmjene razmjenjuju s Europskom unijom. S druge strane zemlje članice Europske unije više od osamdeset posto potreba za energijom podmiruju iz tog područja. Interes je obostran. Odnosi s nekim zemljama Magreba definirani su već osnivačkim Rimskim ugovorom, dok je 1969. godine s Tunisom i Marokom sklopljen dodatni sporazum.

Posebni preferencijalni sporazumi sklopljeni su s Alžirskom, a tijekom 1970. godine sporazum je sklopljen i s Izraelom i sa Španjolskom, 1971. godine s Maltom, a 1973. godine s Ciprom. Ugovore toga tipa sa Zajednicom imaju i Libija i Egipat.

Širenje Europske unije u gospodarski prostor Mediterana potaknuto je Programom odnosa između Europske unije i zemalja Sredozemlja. Program je predviđao članstvo Grčke, Turske i Španjolske. Nakon toga predviđeno je ostvarivanje carinske unije sa Ciprom i Maltom, te carinske zone s Marokom, Alžirskom i Tunisom. Predviđeni su i preferencijalni ugovori s bliskoistočnim zemljama kao i s Izraelom. Program nije u potpunosti ostvaren, ali se i dalje djeluje u tom pravcu.

¹ Grčić, B.: Mediteranski koncept u razvojnoj strategiji Hrvatske vanjske trgovine, zbornik radova Sveučilišta u Splitu 1994. str. 147.

Odnosi s prekomorskim zemljama ostvareni su sa šest konvencija. Dvije konvencije su potpisane u Jaundeu 1963. i 1969. godine, dok su četiri potpisane u Loméu 1975., 1980, 1985. i 1989. godine.

2. Mogućnosti gospodarske suradnje Republike Hrvatske i mediteranskih zemalja

Possible economical co-operation of the Republic of Croatia with Mediterranean countries

Na prostoru Mediterana već duže vrijeme u tijeku je razdvajanje na zemlje koje se sve jače gospodarski povezuju i ostvaruju gospodarsku suradnju a koje su sve odreda članice Europske unije, te na skupinu gospodarski i politički slabije razvijenih zemalja, zemalja koje nisu članice Europske unije. One su bez stvarnog izgleda da se povežu u neku snažniju gospodarsku skupinu koja bi mogla prezentirati njihove interese i usput pomoći njihovom daljnjem gospodarskom razvoju. Odgovor na tu tvrdnju treba tražiti u heterogenosti i velikim međusobnim razlikama koje su stvorili autokratski režimi, koji su ih vodili desetljećima, te stalnim političkim previranjima i nesporazumima koji se, među ostalim, snažno odražavaju na nacionalni gospodarski razvoj.

Uvažavajući takvo razmišljanje, a u cilju razvoja vlastitog nacionalnog gospodarskog sustava, većina zemalja tog okruženja, uključujući i Republiku Hrvatsku koja je zemljopisno i povijesno dio tog okruženja, nastoji se međusobno povezati i surađivati s ciljem približavanja gospodarskoj integraciji Europskoj uniji.

Dok su druge europske zemlje u svezi s ostvarivanjem takvog tipa odnosa i suradnje tijekom vremena polučile zavidne rezultate, Republika

Hrvatska je u cijelom promatranom vremenu, zbog poznatih političkih događanja u svom okruženju, ostvarivala relativno slabu gospodarsku suradnju s mediteranskim zemljama nečlanicama Europske unije.

U promišljanju o pristupu gospodarskoj suradnji Hrvatske i mediteranskih zemalja treba polaziti od pretpostavke da se na mediteranske zemlje ne smije gledati kao na neku kompaktnu grupu zemalja, jer se one u mnogome razlikuju. Prema tim različitostima, mediteranske zemlje moglo bi se uvjetno podijeliti na europske, azijske i afričke mediteranske zemlje. Prvu skupinu činile bi europske zemlje: Italija, Španjolska, Francuska i Grčka; drugu skupinu arapske mediteranske zemlje Sjeverne Afrike u koje ulaze Egipat, Maroko, Alžir, Tunis i Libija. Treću skupinu činile bi azijske mediteranske zemlje u koje bismo ubrojili: Siriju, Libanon i Palestinu. Budući da države Cipar i Malta veoma uspješno surađuju s državom SRJ, s kojom Hrvatska još dugo vremena neće uspostaviti prisnije odnose, politička je ocjena da će suradnja s tim zemljama biti i dalje samo formalna.

2.1. Gospodarska suradnja s mediteranskim europskim zemljama

Economical co-operation with European Mediterranean countries

U svezi s promišljanjima o daljnjoj uspješnoj gospodarskoj suradnji s mediteranskim europskim zemljama treba predočiti dosad ostvarene uvozne i izvozne rezultate. Iz predočenih statističkih podataka, razvidno je da se više od šezdeset posto sveukupne trgovinske razmjene obavlja sa zemljama članicama Europske unije, među kojima su najzastupljenije Njemačka, Italija i Francuska. Za bolju predodžbu i razumijevanje teksta prikazuju se u tablici 1. statistički podaci o uvozu i izvozu mediteranskih europskih zemalja članica EEZ ili danas Europske unije.

Tablica 1. Uvoz i izvoz mediteranskih europskih zemalja od 1991.-1995. godine

Table 1. Import and export of Mediterranean European countries from 1991 till 1995

Zemlja	uvoz u mln USD					izvoz u mln USD				
	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
Italija	178240	187527	156959	167979	203600	169365	177524	178937	190008	210500
Francuska	230257	238908	209575	227593	209000	212868	231941	215781	232839	205300
Grčka	21650	23407	22760	20841	1220	8663	9842	8777	9119	8000
Španjolska	92724	99479	79612	90732	81000	58596	64828	61034	71749	63500

Izvor: SLJH 1995. i SLJH 1998.

Tablica 2. Uvoz i izvoz Hrvatske u mediteranske europske zemlje od 1990.-1997. god.

Table 2. Import and export of Mediterranean European countries from 1990 till 1997

Tablica A	Uvoz u "000" USD									
	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	
Italija	761024	623454	761068	881639	994199	1365525	1421279	1705323	1500223	
Francuska	99183	99286	71766	96894	116133	187735	198709	292554	401032	
Grčka	23979	16971	9675	7018	6871	15929	14563	22544	18517	
Španjolska	23093	15912	11463	20052	30711	50896	62143	93984	110331	

Izvor: SGH 1972. str. 158, SGH 1981. str. 196, SLJH 1995. str. 306., SLJH 1997. str. 334., Priopćenje Državnog zavoda za statistiku, Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom za 1999.

Tablica B	Izvoz u "000" USD								
	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Italija	732097	714862	908726	828402	909899	1097977	948982	787105	801683
Francuska	87771	66180	57760	33293	110609	110396	84226	79760	102265
Grčka	32419	31419	14626	15939	12456	18932	7031	15318	9982
Španjolska	12933	8475	11947	6117	17208	20511	9619	8231	11846

Izvor: SGH 1972. str. 158, SGH 1981. str. 196, SLJH 1995. str. 306., SLJH 1997. str. 334., Priopćenje Državnog zavoda za statistiku, Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom za 1999.

Tablica 3. Uvoz i izvoz mediteranskih afričkih zemalja od 1991.-1994. godine

Table 3. Import and export of Mediterranean African countries from 1991 till 1994

Zemlja	u mln USD							
	1991.		1992.		1993.		1994.	
	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz
Alžir	9104	12314	8648	11137	7770	9876	9599	8594
Egipat	7915	3618	8357	3104	8188	3110	9592	3475
Maroko	6894	4285	7358	3977	7162	3800	7194	4034
Tunis	5189	3700	6516	4040	6214	4022	6484	4585

Izvor: SLJH za odgovarajuće godine od 1992.-1998.

Tablica 4. Izvoz i uvoz Hrvatske u mediteranske afričke zemlje 1991.-1998. god.

Table 4. Export and import of Croatia to Mediterranean countries from 1991 till 1998

Tablica A	Izvoz u mln USD							
	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Alžir	26752	3834	4332	4124	8602	2623	2536	11555
Libija	5207	3407	918	369	1938	1274	554	1278
Egipat	17307	12164	13701	12472	13661	13852	22365	29580
Maroko	8636	3325	3079	2925	6185	11649	2111	2217

Tablica B	uvoz u mln USD							
	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Alžir	1892	852	43	-	12735	884	5246	8005
Libija	184627	27235	32609	67658	189728	242452	133444	64497
Egipat	25519	12248	10218	10865	14056	8095	9639	11221
Maroko	19170	22972	15694	11536	15502	13832	18763	18924

Izvor: SLJH za odgovarajuće godine od 1992.-1999.

Glavna karakteristika navedenih statističkih podataka je opća tendencija prema smanjivanju uvoza, što je i zajednički cilj svih zemalja članica Europske unije, te povećanje nacionalnog izvoza, koji se obilno pomaže raznim oblicima pomoći, posebice prema trećim zemljama nečlanicama.

Kako se u ovome tekstu elaboriraju podaci neophodni za prezentaciju gospodarske moći europskih mediteranskih zemalja u odnosu prema Hrvatskoj, Italija i Francuska se iskazuju kao najveći hrvatski trgovinski partneri, što se prikazuje u tablici 2.

U tablici 2. A i B iskazuju se uvozne i izvozne veličine hrvatskog gospodarstva u vremenu osam godina od stjecanja samostalnosti. Prema podacima najveći je hrvatski trgovinski partner od europskih mediteranskih zemalja, po količini uvoza, Italija. Što se tiče izvoza, situacija je postotno podjednaka prema statističkim pokazateljima, s tim da je u svakom promatranom razdoblju uvoz u Hrvatsku apsolutno veći od izvoza u tu zemlju. Uvoz iz Italije u Hrvatsku je zastupljen u svim sektorima. Znači,

uvozi se i ono što je neophodno s gledišta nacionalnog gospodarskog sustava, kao i ono što se može proizvesti u zemlji, ali je neadekvatnom gospodarskom politikom podcijenjeno i u zemlji je sustavom zidanja cijena skuplje nego što je to realno potrebno u proizvodnji. Osim toga Italija je tradicijski zemlja u koju se iz Hrvatske oduvijek odlazilo u "shopping". Za Hrvate je Italija oduvijek bila vrata u svijet, a posebice u Europu.

S izvozom iz Hrvatske situacija je nešto drukčija. Industrija je kao proizvodna djelatnost u Hrvatskoj podcijenjena. Nekada snažna nacionalna proizvodna poduzeća, "tajkunskom privatizacijom" predana su, raznim malverzacijama, vlasti odanim pojedincima, koji u većini slučajeva nisu bili dorasli vođenju takvih visokosofisticiranih sustava, tako da su se gotovi svi veliki i u europskim razmjerima poznati hrvatski proizvodni sustavi ubrzo nakon "tajkunskog" preuzimanja raspali i postali skladišta i trgovačka prodajna poduzeća za inozemne proizvode. Glavni izvozni čimbenici su pretežito sirovine ili

poluproizvodi s naglaskom na drvnu masu i rudne sirovine.

Udio koji su mediteranske zemlje Europske unije ostvarivale u hrvatskom izvozu, u vrijeme bivše države, iznosio je u 1978. godini oko 8%, da bi se u 1990. godini njihov udio povećao na oko 26%.² Od stjecanja samostalnosti Republika Hrvatska, zbog poznatih političkih neprilika s tzv. nesvrstanim zemljama i tradicijskim tržištima svoga bližeg okruženja, više od 50% izvoza ostvaruje na tržištima zemalja članica Europske unije. Više od četiri petine izvoza ostvarenog s europskim mediteranskim zemljama ostvaruje se s članicama Europske unije. Prema tome s ostalim je mediteranskim zemljama gospodarska suradnja gotovo simbolična.

S druge strane, hrvatski uvoz iz europskih mediteranskih zemalja kretao se u promatranom vremenu na razini od oko 7% 1978. godine da bi dosegnuo oko 25% 1990. godine.³

Od vremena stjecanja samostalnosti Republike Hrvatske uvoz je i dalje problem koji se teško rješava. Gotovo je stalna konstanta da su uvozne veličine nesrazmjerno veće nego izvozne. Kao i kod hrvatskog izvoza gospodarska suradnja s mediteranskim zemljama, koje nisu članice Europske unije, nije adekvatno razvijena.⁴

2.2. Gospodarska suradnja s mediteranskim afričkim zemljama

Economical co-operation with Mediterranean African countries

Republika Hrvatska je u bivšem sustavu vlasti razvijala povoljne gospodarske odnose s mnogim zemljama sjeverne Afrike, koje su sve od reda pripadale pokretu "nesvrstanih". U tim odnosima važno mjesto zauzimale su Egipat, Alžir, Libija, Sudan i Maroko. Osamdesetih godina, lošim političkim razvojem u toj regiji, dolazi do stagnacije u gospodarstvima tih zemalja. Do tada pozitivni trend suradnje Hrvatske s tim zemljama slabi i odnosi zahlađuju. Zbog lošeg gospodarskog stanja u tim zemljama poduzimaju se radikalne gospodarske reforme u cilju poticanja gospodarskog razvoja, a i zato da se očuva nacionalni politički integritet. Sve su te zemlje u nižoj razvojnoj fazi i izvoz iz njih se odnosi pretežito na naftu, naftne derivate, sirovine i južno voće. Međusobna trgovinska i robna razmjena je razmjerno slaba, jer niti jedna od tih zemalja nema razvijene industrijske kapacitete, što znači da za svoje potrebe uvoze proizvode iz razvijenih zapadnih zemalja. Da bi se prezentiralo gospodarsko stanje u navedenim zemljama, u tablici 3. prikazuje se uvoz i izvoz mediteranskih afričkih zemalja od 1991.-1994. godine.

² Na istom mjestu o.c. str. 150.

³ Na istom mjestu o.c. str. 150.

⁴ Na istom mjestu o.c. str.151.

Nakon dugih godina teških političkih previranja došlo je vrijeme konsolidacije u tim zemljama. Egipat i Maroko uspješno provode gospodarske reforme i postaju zanimljivo tržište za inozemne ulagače, a samim tim i za hrvatsko gospodarstvo. Te su zemlje i ranije bile hrvatsko tradicijsko tržište, a hrvatska poduzeća su u tim zemljama obavljala obimne građevinske radove, te nije potrebno mnogo ulagati u otvaranje tih tržišta, jer su hrvatske robe i usluge već poznate. Podaci o razmjeni Hrvatske s tim zemljama nalaze se na tablici 4.

Tržišta navedenih zemalja ne traže posebno visoku kvalitetu proizvoda i usluga već im je najvažnija cijena proizvoda, a takvo razmišljanje i te kako pozitivno djeluje na hrvatsku ponudu roba i usluga, koje nisu posebno kvalitetne. Daljnji uspješan razvitak gospodarske suradnje Hrvatske i mediteranskih zemalja Afrike, ovisan je o više čimbenika, koji se odnose na sljedeće:

- otvaranje novih i poboljšavanje starih brodskih veza s tim zemljama;
- razvijanje međubankarske suradnje;
- financijsku i političku podršku sklapanju barter poslova;
- poticanje za otvaranje nacionalnih i mješovitih poduzeća;
- uzajamno organiziranje trgovinskih susreta i izložbi;
- poticanje dugoročne suradnje između zainteresiranih komora.

2.3. Gospodarska suradnja s mediteranskim azijskim zemljama

Economical co-operation with Mediterranean Asian countries

Iako na takozvanom "bliskoistočnom" dijelu Mediterana politička situacija još nije zadovoljavajuća, veći dio tih zemalja ozbiljno je ušao u gospodarske reforme i ustrojio svoja gospodarstva na novim osnovama i rezultati se pokazuju. Posebice s Republikom Turskom čelništvo Republike Hrvatske njeguje dobre odnose, koji bi u budućnosti mogli potaknuti i razviti i bolje gospodarske odnose. S Izraelom se pokušava razviti uspješnija gospodarska i politička suradnja, ali neadekvatno riješena negativna iskustva iz Drugog svjetskog rata u današnjoj Hrvatskoj, sprječavaju državu Izrael da uspostavi bolje političke, a kasnije i gospodarske odnose s Hrvatskom. Hrvatska bi s te dvije zemlje kao politički i gospodarski naj snažnijim zemljama tog dijela Mediterana trebala poboljšati političke i gospodarske odnose.

S drugim azijskim mediteranskim zemljama hrvatski politički, ali niti gospodarski odnosi nisu primjereni, zbog raznoraznih razloga. Radi boljeg razumijevanja gospodarske se snage mediteranskih azijskih zemalja prikazuje u tablici 5.

Tablica 5. Uvoz i izvoz mediteranskih azijskih zemalja od 1991.-1994. godine

Table 5. Import and export of Mediterranean Asian countries from 1991 till 1994

Zemlja	1991.		1992.		1993.		1994.	
	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz
Sirija	3151	3143	3490	3093	4192	3203	5360	3151
Turska	21047	13593	22871	14715	29429	15349	23270	18105
Izrael	18855	11891	20261	13082	22619	14825	23779	16934

Izvor: Izvor: SLJH za odgovarajuće godine od -1998. godine str. 583

Tablica 6. Uvoz i izvoz Hrvatske u mediteranske azijske zemlje 1991.-1998. god.

Table 6. Import and export of Croatia to Mediterranean Asian countries from 1991 till 1998

Tablica A	uvoz							
	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Turska	20.997	14.742	8.627	15.752	27.916	27.140	31.089	25.849
Izrael	7594	12895	5234	56201	13761	10679	12913	11199

Tablica B	izvoz							
	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Turska	10.281	11.408	20.491	13.875	4.623	12.740	9.303	7.763
Izrael	1565	3043	2333	3814	10871	3770	3014	1636

Izvor: Izvor: SLJH za odgovarajuće godine od 1992.-1998.

U svezi s tim treba ukazati na dosadašnju gospodarsku suradnju Republike Hrvatske i mediteranskih azijskih zemalja, kao i na mogućnosti daljnje međusobne suradnje, što se najbolje može vidjeti po obujmu uvoza i izvoza koji je ostvaren u dosadašnjoj međusobnoj trgovinskoj razmjeni.

Posebice treba istaknuti uspješnu suradnju hrvatskih oružanih snaga s izraelskom vojnom industrijom, koja se penje na stotine mln USD. U 1999. godini je ugovorena modernizacija gotovo cjelokupnog vojnog zrakoplovstva hrvatskih oružanih snaga.

U svakom slučaju gospodarska suradnja s mediteranskim azijskim zemljama, a posebice vanjskotrgovinska suradnja nije zadovoljavajuća i treba uložiti dodatne napore kako bi se poboljšala.

3. Razlozi slabog izvoza u mediteranske zemlje

The reasons for poor export into Mediterranean countries

U prikazanom razdoblju, nakon što je ostvareno osamostaljenje Republike Hrvatske, izvoz i uvoz Hrvatske u mediteranske zemlje se razlikuje od zemlje do zemlje te regije. Iako su problemi hrvatske vanjskotrgovinske razmjene s mediteranskim zemljama prilično složeni politički i gospodarski, mogu se izdvojiti neki važni čimbenici, koji uzrokuju usporeni izvoz u prethodnom razdoblju od stvaranja

hrvatske države, a istodobno potiču snažni uvoz, može se reći svega i svačega.

U promatranom razdoblju kroz trgovinsku razmjenu Republike Hrvatske s mediteranskim zemljama iskazuju se uglavnom svi najvažniji pozitivni i negativni trendovi, koji i inače snažno djeluju na sveukupne hrvatske gospodarske i vanjskotrgovinske aktivnosti prema Europi i svijetu.

Negativni trendovi, koji su doveli do gubitka tradicijskih hrvatskih tržišta i time doveli do smanjivanja izvoza nacionalnih proizvoda u inozemstvo, javili su se kao posljedica ratne agresije na Hrvatsku. Pored izravnih ratnih šteta na proizvodnim i prerađivačkim kapacitetima, treba ukazati na snažan utjecaj neizravnih čimbenika, kao što su energetske teškoće, zbog kojih je, primjerice, izvoz aluminijskih posljednjih godina znatno smanjen, kao i prometnih teškoća, izazvanih nepovoljnom prometnom infrastrukturom. Pored toga, usporen rast gospodarske suradnje posljedica je i smanjene spremnosti inozemnih poslovnih partnera na suradnju s hrvatskim poduzećima, te izostanak očekivanih inozemnih ulaganja. Sve su to posljedice političkih događanja u samoj Hrvatskoj i političkih pogrešaka prema zemljama u svom okruženju, kao i pogrešaka počinjenih u provedbi tranzicije i privatizacije.

Veoma uočljiv slab izvoz hrvatskih roba i usluga, posebice u mediteranske zemlje, posljednjih godina prate i negativni gospodarski strukturni i drugi čimbenici. Riječ je o precijenjenoj vrijednosti domaće valute i stalnog rasta deviznog ekvivalenta troškova rada, koji se potiču razmjerno visokim porezima, zatim nedostatku proizvodnih investicija u zemlji te

neadekvatno provedene privatizacije i restrukturizacije u području gospodarstva.

Tu treba ukazati na odgađanje donošenja odluke Europske unije kojom bi se omogućio početak pregovora s Hrvatskom o zaključenju Sporazuma o trgovini i suradnji. Takav Sporazum pospješio bi međusobnu razmjenu dobara i usluga, a što bi se odrazilo i na daljnji razvoj suradnje s mediteranskim zemljama. Pored toga embargo na uvoz hrvatskih roba i usluga, što su ga provele nesvrstane zemlje kao odgovor na istupanje Hrvatske iz jugoslavenske zajednice i proglašenje hrvatske suverenosti, donio je Hrvatskoj velike materijalne štete. Te zemlje čine većinu i među mediteranskim zemljama, a odbijanjem plaćanja dugova za ranije obavljene usluge i odbijanjem daljnje suradnje, koja je godinama bile važna stavka u izvozu prema mediteranskom okruženju, prouzročile su i pad ukupnog izvoza hrvatske proizvodnje. Svi ti čimbenici utjecali su na trgovinsku razmjenu koja je konstantno nepovoljna za Hrvatsku, a uz sadašnju neadekvatnu gospodarsku politiku teško da će se u skorij budućnosti stanje bitnije popraviti.

4. Razvoj mediteranskih zemalja kroz turizam

The development of Mediterranean countries through tourism

Pod mediteranskim turizmom u ovome radu podrazumijeva se turizam koji se razvija na obalama Mediterana i njegovom bližem okruženju. Riječ je o prostoru koji ubrajamo u jednu od prirodno najljepših destinacija u svjetskim razmjerima. Glavna odlika mediteranske obale je dobra razvedenost, umjerena klima i mnoštvo povijesnih i kulturnih spomenika. Obala je većinom obrasla raslinjem mediteranskog tipa, vrlo sunčana i klimatski ugodna. Mediteran se nalazi blizu najvećih europskih emitivnih turističkih zemalja. Europu povezuju s mediteranskim zemljama sve vrste prometnica, koje i same prolaze preko turistički interesantnih krajeva. Taj prostor raspolaže brojnim turističkim i drugim ugostiteljskim kapacitetima i u većini dobro izgrađenom infrastrukturuom za prihvat turista, što predstavlja solidnu polaznu materijalnu osnovu za daljnji razvitak turističkog gospodarstva u svim zemljama Mediterana. Na ovim prostorima leži niz vrlo vrijednih kulturnih i povijesnih spomenika, a obale Mediterana su i kolijevka zapadne civilizacije. Na Mediteranu postoji zamjetno turističko iskustvo kao i drugi prirodni, tehnički i ljudski uvjeti za daleko snažniji i kvalitetniji razvitak turističke i druge gospodarske djelatnosti.⁵

Turizam, u svim svojim vidovima, na prostorima Mediterana predstavlja glavnu snagu svjetskog

turističkog gospodarstva. Stoga raspravljati o turizmu na mediteranskim prostorima znači promišljati i o svjetskom turizmu u cjelini.

Novo suverene države, stvorene nakon propasti realsocijalističkog sustava, okrenule su se razvoju nacionalnog turizma i prihvale zasade zapadnog tržišnog gospodarskog sustava pa u budućnosti treba računati na snažnu konkurenciju na međunarodnom turističkom tržištu mediteranskih zemalja. Mediteranske zemlje, ako žele privući zapadnu turističku klijentelu, nastojat će svoju turističku ponudu obogatiti, povećavati njezinu kvalitetu, brinuti o zadržavanju tradicijskih tržišta, a posebnu pozornost posvetiti otvaranju novih. Prema iskazanim namjerama organa Europske unije, zemlje emitivnog turizma sve će učiniti kako bi barem jedan dio svojih stanovnika zadržale kao turiste u okviru vlastite zemlje i istodobno privukle inozemne turiste iz drugih zemalja.

Trendovi pokazuju da će kvantiteta gostiju i usluga postupno prerasti u kvalitetu i visoku kvalitetu turističkih usluga. Daljnji razvoj i novousvojena tržišna preorijentacija istočnoeuropskih zemalja potaknut će veću imovinsku i financijsku diferencijaciju unutar navedenih zemalja i stvaranje klase bogatijih građana. Na osnovi toga može se očekivati veći priljev turista iz tih zemalja u međunarodne turističke tijekove, posebice u europske zemlje, među kojima će Mediteran vjerojatno biti najprivlačniji. Sve te države su kroz povijest tijesno surađivale s mediteranskim zemljama i za očekivati je da će se suradnja i dalje nastaviti. Tome će pridonijeti i liberalizacija državnog i političkog ustroja tih zemalja, te njihova veća otvorenost i orijentiranost prema svijetu, što uključuje i razmjenu dobara, usluge i kapitala. Na taj način jače će se otvoriti i njihove državne granice, što će omogućiti stanovnicima laganiji prijelaz u druge zemlje.

Republika Hrvatska u sadašnjem vremenu, a posebice poslije "tajkunske" privatizacije, nakon koje je gotovo uništeno nacionalno gospodarstvo, realno je u gospodarskom razvoju vraćena daleko unatrag i teško može računati s tim da će se u razdoblju od 10 do 15 godina moći uspješno nositi s konkurencijom na međunarodnom turističkom tržištu visokostrukturiranih i najkvalitetnijih usluga, koje pružaju najjače turističke zemlje Mediterana. Međutim, promjenom sadašnje negativne nacionalne gospodarske politike, Hrvatska ima priliku da, djelujući na duži vremenski rok, ostvari mogućnost da svoje resurse usmjeri na uspješniju turističku budućnost. Sve te promjene morat će se provoditi kroz dulje prijelazno razdoblje u kojem će se djelovati u dva smjera.

Prvo, treba posebnu pozornost posvetiti čuvanju stečenih i vraćanju izgubljenih tržišta, uz snažno strukturno poboljšavanje i povećanje kvalitete usluga iste ili nešto više razine.

Drugi smjer vodi radikalnom okretanju prema što složenijoj turističkoj ponudi i njezinom podizanju na što višu razinu, uz postupno ali uporno osvajanje

⁵ Vizjak A.: Hrvatski turizam u europskoj i svjetskoj turističkoj razmjeni, Vološćansko tiskarsko poduzeće, Opatija 1997.

novih turističkih posjetitelja, turista većih zahtjeva i potreba, ali i veće platežne moći.

5. Zaključna razmatranja Conclusion

Iz prethodnog izlaganja razvidno je da je Hrvatska srednjoeuropska zemlja s baštinjenom zapadnoeuropskom civilizacijom i tradicijom. Uz te dvije osnovne tvrdnje treba vezati sva buduća gospodarska i politička nastojanja za suradnjom s mediteranskim zemljama, te na tim osnovama tražiti i nalaziti buduće gospodarske suradnike. Kao prvi korak trebalo bi nastojati kao najvažnije mediteranske trgovinske partnere Hrvatske izdvojiti mediteranske zemlje članice Europske unije koje sudjeluju u razmjeni dobara i usluga s Republikom Hrvatskom u znatnijim veličinama. Pri tome treba istaknuti da u gospodarskoj razmjeni s europskim razvijenim zemljama Hrvatska redovito više uvozi nego izvozi. Pametan uvoz visokosofisticiranih tehnologija iz visoko razvijenih zemalja može povećati tehničku i tehnološku razinu hrvatskog gospodarstva, što s druge strane može otvoriti novi proizvodni ciklus koji opet može povećati izvoz i tako potaknuti gospodarski razvoj.

Dubljom analizom strukture vanjskotrgovinske razmjene s inozemstvom otkriva se da u promatranom razdoblju od osamostaljenja u hrvatskom gospodarstvu veliki utjecaj imaju negativni čimbenici, nastali neadekvatnom gospodarskom pretvorbom nacionalnih resursa, koji se snažno očituju neadekvatnim razvojem hrvatskog gospodarstva, te negativnom međunarodnom gospodarskom razmjenom Republike Hrvatske. Daljnja suradnja Hrvatske s inozemstvom, a posebice s mediteranskim zemljama, ovisi o povratu izgubljenih tržišta i pojačanom nastupu na njima, te o obnavljanju proizvodnih kapaciteta hrvatskog gospodarstva. U cilju poboljšanja ukupnog nacionalnog gospodarstva i unosa u zemlju suvremene tehnologije i znanja pozornost treba posvetiti ulasku u zemlju inozemnog kapitala. Kako bi se postigle potrebne promjene u zemlji, treba provesti temeljitu i sveobuhvatnu restrukturizaciju hrvatskog gospodarstva i poništiti pogreške "tajkunske" pretvorbe.

Uspješna suradnja i povezanost Republike Hrvatske i mediteranskih zemalja, europskog, afričkog i azijskog okruženja, od odlučujućeg je utjecaja na daljnji gospodarski razvoj Hrvatske. Iako je prikazana analiza i obrada statističkih podataka gospodarske suradnje Hrvatske s tim zemljama pokazala da većina tih zemalja nisu odlučujuće u sadašnjoj međunarodnoj gospodarskoj suradnji Hrvatske, gospodarska je potreba da se dalje razvija dosada ostvarena suradnja i teži za njezinim

proširenjem. Već sama činjenica da je Hrvatska mediteranska zemlja i povezana Jadranskim morem s Mediteranom, potiče razmišljanje o jačanju međunarodne suradnje sa zemljama mediteranskog okruženja. Pri tome bi trebalo poticati prometnu i trgovinsku povezanost Hrvatske s tim zemljama. Buduća Hrvatska gospodarska politika prema zemljama Mediterana treba poticati sveobuhvatnu dugoročnu suradnju. Povezivanje hrvatskog dijela Jadranskog mora, kopna i priobalja sa zemljama Mediterana treba biti cilj te politike. Samo je na taj način moguće iskoristiti sve pogodnosti i prednosti koje proizlaze iz prirodnih resursa hrvatskog mora i kopna.

Poboljšana prometna povezanost Republike Hrvatske s mediteranskim zemljama i ostalim svijetom omogućuje bolju međusobnu razmjenu, jeftiniji prijevoz dobara, a to postaje bitan čimbenik u daljnjem razvoju hrvatskog gospodarstva.

Kako bi se ostvarile te namjere, hrvatske luke treba osposobiti za prihvata i otpremu tereta i za susjedne zemlje, koje su tradicijski vezane za hrvatske obale i luke. Ostvarenje te zamisli potaknulo bi brži razvoj hrvatskog gospodarstva što bi s druge strane potaknulo priljev inozemnih ulaganja i znanja.

Literatura Bibliography

- [1] Commission of the European Communities: The European Communities and the Mediterranean Basin, Luxembourg, Commission of the European Communities, 1984.
- [2] Frangeš B.: Cooperative between the Mediterranean countries and integrational trends in Europe, Worlds economic trends, No 1 Belgrade 1987.
- [3] Gavranović A.: Stvaranje gospodarskog identiteta. Izvoz kao osnovna poluga razvoja, Suvremena trgovina, Zagreb, br. 3/4, 1992.
- [4] Grčić B.: Mediteranski koncept u razvojnoj strategiji hrvatske vanjske trgovine, Zbornik radova Sveučilišta u Splitu, 1994.
- [5] Lapić B.: Opće značajke maloprodaje Europske zajednice i strukture promjene, Suvremena trgovina, Zagreb, br. 3/4 1993.
- [6] Mimica N.: Hrvatska trgovina i Europska zajednica, Suvremena trgovina, Zagreb, br. 11/12, 1992.
- [7] Statistički godišnjaci, razne godine
- [8] Trošt F.: Mesto Jugoslavije v gospodarskem sodelovanju med sredozemskim deželami, Ekonomska fakulteta, Ljubljana 1986.
- [9] Vizjak A.: Hrvatski turizam u europskoj i svjetskoj turističkoj razmjeni, Vološćansko tiskarsko poduzeće, Opatija, 1997.
- [10] Vizjak A.: Transformationsprozesse und Umstrukturierung der Tourismuswirtschaft Kroatiens, Zbornik referatov Tourismus and hotel industry in countries of transformation, Bratislava 1996.

Rukopis primljen: 22.5.2000.